

Peti Lehel

Névtelenül a terepről

A következőkben arról fogok írni, hogy miért szoktam az utóbbi időben terepmunkára alapozott elemzéseimben anonimizálni a helyszínek nevét, valamint azokat a személyeket, akik vállalták, hogy rögzített interjú vagy beszélgetés keretében válaszoljanak kérdésekre, vagy véleményt fejtsenek ki bizonyos témákról. Az itt leírtak csak a magam személyes döntéseiről szólnak, senkit sem szeretnék meggyőzni arról, hogy ezt hasonló módon csinálja.

Túlzott óvatosság-e az anonimizálás? Származhat-e kára egy társadalomtudományi kutatásban részt vevő személynek vagy akár egy közösségnek a kutatásból és az abból születő elemzésekből? Bizonyos esetekben igen. Az etnográfiai anyagot képező interjúk, beszélgetések, értelmezések, reflexiók szerzői, „adatközlői” helyi viszonyrendszerekben élnek. A kutató – az antropológiai terepmunka sajátosságából fakadó, a terepen élő egyes személyekkel kialakult szoros személyes kapcsolata következtében – számos olyan vélemény, információ tudomására juthat, amelyeket akár bensőségesnek nevezhetünk, és amelyek a tudományos munka nyilvánosságra kerülésével visszahathatnak arra a személyre, aki ezeket elmondta, mi több azokra az emberekre és intézményekre is (ezek lehetnek családok, kapcsolatrendszerek, hálózatok stb.), akikre az adatok vonatkoznak. Az ilyen, személyes tartalmakat hordozó etnográfiai adatok nélkül az antropológiai elemzések sokkal szegényebbek lennének, az antropológia azon alapvető értékét csorbítanák, hogy e viszonyokat alakító kulturális szabályokat, a lokalitások antropológiai kapcsolatait megértsük.

Amikor első terepmunkáimat végeztem a 2000-es évek elején, az internethez való hozzáférés, különösen vidéken, rendkívül problémás volt, az internethasználat nem volt elterjedt. Rendkívül kicsi volt annak az esélye, hogy a terepről származó adatok visszajussanak és zavart okozzanak. Az internet megváltoztatta az etnográfiai adatoknak a terepre való visszajutása gyakorlatát. Azokban az esetekben, amikor én az anonimizálást alkalmaztam (mint ahogy azt egy hosszabb ideig tartó terepmunka eredményeit összegző munkámban is kifejtettem¹), nem az volt a célom, hogy a falvak és személyek identitását tökéletes anonimitásra törekedve fedjem el. Én a bizonyos fokú anonimitás biztosításával is megelégszem, mint például avval, ha egy adott településre vonatkozó internetes keresések nem feltétlenül az én, adott témában végzett elemzéseimet dobják a képernyőre, a problematizált témákat figyelemfelhívóan illusztráló véleményeknek és ezek szerzőinek nevével, valamint a hozzájuk köthető személyes adatokkal (koruk vagy születésük időpontja, felekezetiük stb.) együtt.

Az etnográfiai terepmunkákat finanszírozók a terepmunkához, adatok felvételéhez tudatosan viszonyuló, annak következményeit mérlegelő, ahhoz maximálisan (jogi értelemben is) hozzájáruló kutatásban részt vevő személyeket vizionálnak. Nem ritkán az ehhez történő hozzájárulást

Peti Lehel (1981) – tudományos kutató, PhD, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, petilehel@yahoo.com

¹ „Krisztus ajándéka van bennünk.” *Pünkösdzizmus moldvai román, roma és csángó közösségekben*. Bp.–Kvár, Balassi Kiadó–Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2020.

már-már formalizált, jogi szerződések keretében várják el. Azok, akik sok terepmunkát végeznek, vagy különböző terepeken dolgoznak, tökéletesen tudják, hogy ennek kivitelezése rendkívül nehéz, bizonyos terepek/témák esetében egyenesen lehetetlen. Az etnográfiai terepmunkákat finanszírozó szereplők egyre inkább a kutató és a kutatottak közötti formális megegyezés feltételének tartják a kutatást. Ha ez jogi értelemben kivitelezhetetlen, a legtöbb, amit a kutató tehet, az a jó szándékú diszkréció, a helyi érzékenységre való figyelés, amelybe beletartozik az adatközlők és a terep anonimitásának megőrzésére való törekvés is.

Nemritkán történt meg, hogy interjúkészítés közben azok a személyek, akikkel beszélgettem, kutatási témától függetlenül, rendkívül személyes dolgokról, traumákról, családi drámákról, korábban talán el nem mesélt élettörténeti mozzanatokról számoltak be. A beszélgetésre való invitálás, a szemtől szemben való elhelyezkedés megdöbbenően megváltoztathatja a két ember közötti kommunikáció tartalmát és intenzitását. Olyan szituáció alakulhat ki, amelyben a kutatási helyzetet elfogadó személy tudja, hogy engem tényleg érdekel az, amit ő mond, az élete. Az adatközlők számára az ilyen szituációk az empatikus megértettség helyzetei lehetnek, míg a kutató az ő tapasztalataikon keresztül etnográfiai adatokhoz jut. Ezek a helyzetek ugyanakkor nemritkán a megérteni vágyott kulturális/társadalmi valóság megsejtésének (megértésének?) lehetőségét hordozzák. Úgy gondolom, hogy az ilyen helyzetben létrejövő, kulturális tartalmakat is hordozó, de a személy életére zavaróan tág perspektívából történő rálátással létrejött „etnográfiai adatokat” csak megfelelő védelemmel biztosító anonimizálással lehet megosztani.

Az antropológiailag beágyazottabb terepmódszereket (például intenzív terepmunka szórványosabb „szöveggyűjtés” helyett, a „tereppel” való kapcsolattartás huzamosabb időn keresztül stb.) alkalmazó kutatásokból születő etnográfiai (különösen a nyugati/amerikai kutatók) túlnyomórészt anonimizálnak. Ilyen munkákat olvasva nem szoktam arra gondolni, hogy az anonimizálással esetleg tudományos csalást is el lehet követni. (Bakos Áron felvezető szövege kitért az anonimizálással a csalás fennállásának lehetőségére figyelmeztető szakirodalomra is.) A terepmunka, az adatok gyűjtése, rendszerezése,² a hiányos információk ellenőrzése (amennyiben az még lehetséges), az ellentmondások kiküszöbölése, az adatok feldolgozása (koherens látkép és értelmezés kialakítása) önmagában elég nagy energiabefektetéssel jár.

Veszít-e az elemzés azzal, ha a település nevét anonimizálják? Bizonyos esetekben, lehet, hogy igen. Igazán jó elemzésnek azt tartom, hogyha az elemzés „önmagában is megáll”. Azaz a saját terepmunka által gyűjtött adatokon és kutatói megértéseken alapszik. Világossá teszi a kutatás, az adatokhoz való eljutás, sőt, a megértéshez való eljutás folyamatát is.³ Az értelmezés koherenciája, a részletek kidolgozottsága, az adatok (interjúrészletek, megfigyelések stb.) gazdagsága lehet, hogy nem jelent teljes garanciát arra, hogy hiteles terepvalóságról szól az illető elemzés. De mégiscsak ad fogódzókat ahhoz, hogy el tudjuk dönteni vagy érezzük: jó etnográfiát (etnográfiai munkára alapozott tudományos munkát) olvasunk. Lehet nagyon rossz etnográfiát „csinálni” anonimizálás nélkül is, ahogy anonimizálással is.

Mindemellett, az „ittthon” (Romániában) végzett intenzívebb terepmunka helyszínei a szakma szűk köréhez tartozó kutatók előtt nem maradnak titokban. Azt hiszem, egyetlen kutató sem a

² A néprajzi munkának erről a titkári oldaláról keveset szoktak írni.

³ Ez és az itt következő gondolatok az anonimizálástéma kapcsán a Tánczos Vilmos tanár úrral folytatott beszélgetés/e-mail-váltás során születtek.

szakma miatt anonimizál. Ha egy kicsit távolabbi régióról van szó, elvesztődik a lokalitásról való, nem az illető elemzés által megteremtett, hanem azon kívül létrejött tudás, az olvasó tudása. Azt hiszem, Budapesten mindegy, hogy egy román és románok által lakott moldvai falut Ursäreninek vagy valami másnak hívok. Talán elég, ha megnevezem a mikrorégiót, és megpróbálok minél alaposabb, de anonim helyrajzot készíteni a település szerkezetéről, etnikai, felekezeti vagy egyéb viszonyairól (ez ugyanakkor nem jelenti statisztikai vagy más számszerű adatok megváltoztatását, ahogy ilyen extrém esetekre utalt a felvezető szöveg).

A műfajközpontú, az adatközlők személyes identitásához tartozó, „folklórtudás-alapú” (amire az adatközlők büszkék) „néprajzi gyűjtések”, motívumkutatások, típusalkotások esetében valószínűleg elengedhetetlen a lokalitások, települések, régiók pontos adatolása. Mint ahogy sok más, személyek vagy akár a hely identitását nem sértő kutatási téma esetében sem fontos vagy nincs értelme az anonimizálásnak.

Az anonimizálással véleményem szerint a társadalomtudományok (ezen belül pedig a néprajz, antropológia és a szociológia) nem nyerne semmit. Művelőiknek sokkal egyszerűbb és könnyebb lenne, ha nem kellene az anonimizálás kihívásával foglalkozniuk. De mivel azok az adatok, amikkel dolgozunk, emberekre és viszonyrendszerekre vonatkoznak, intézmények, közösségek, csoportok megítélését tartalmazzák, ilyen értelemben adott esetben „érzékeny adatnak” minősülhetnek. A magam részéről fontosnak tartom, hogy öncélú munkámmal lehetőleg ne okozzak zavart kapcsolataikban, meg hasonlást a velem való viszonyukban azoknak, akik terepen idejüket szentelték nekem, és bizalmukba fogadtak. Lehetőleg a kutatói munkámban való részvételük utólagos értékelése, mérlegelése után sem. Egy-egy projekt befejezése után nyugodtabban zárom le a munkáimat azzal a gondolattal, hogy remélhetőleg nem okoztam kárt azoknak, akik révén egy-egy helyen kutathattam, és nem támasztottam fölösleges dilemmákat magamnak. Teszem ezt azzal a velem maradó gyanúval, hogy az anonimizálás nemcsak a terepről, hanem végső soron rólam is szól. Ez már csak azért is gyanús, mivel miközben én munkámban körmönfont óvatossággal anonimizáltam terepkutatásaim helyszínét és adatközlőimet, ők maguk büszke magabiztossággal osztottak meg a Youtube-on izgalmasnál izgalmasabb közösségi rituális eseményeket.⁴

⁴ Erre a tényre egy olyan kutató emlékeztetett, akinek korábban megmutattam ezeket a videókat, és aki a terepmunkámat és annak tudományos feldolgozásait közelebbről követte.